

AHMED CEVDET PAŞA'NIN GÖZÜYLE XIX. ASIR OSMANLI TOPLUMU: İSTANBUL VE ADANA ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ahmet.oguz@nevsehir.edu.tr

ÖZET

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük bilim adamlarından biri olan Ahmed Cevdet Paşa, içinden çıktığı topluma bilim adamlığının yanında devlet adamı olarak da büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yetiştirdiği dönemi iyi tahlil etmiş ve karşılaştığı problemlerle ilgili çözümler üretmeye çalışmıştır. Kabiliyeti ve çalışkanlığı ile döneminde önemli görevlerde bulunmuştur. İstanbul'da bulunduğu sırada saray ve İstanbul'un problemlerini, İstanbul dışına çıktığı zaman da taşranın problemlerini gözlemlemiştir. Bu gözlemlerinin bir kısmını da *Ma'ruzât* adlı eserinde yazmıştır. Burada Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı sonrası Batılılaşma meseleleri ve bunların Türk sosyal hayatına yansımaları ele alınmıştır. Adı geçen eserde, üzerinde en çok durulan konular, değişimle beraber Türk toplum hayatındaki farklılaşma ve bu farklılaşmanın sosyal hayata, ekonomiye ve kadın hayatına etkileridir. Adana ve çevresinde ise daha çok bölgesel meseleler ve aşiretlerin iskânıyla ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Bölgede var olan huzursuzluğun aşiretleri iskân ettirilerek ve devlet otoritesini adaletli bir şekilde tesis ederek olabileceğine işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Cevdet Paşa, Modernleşme, Sosyal Hayat, Adana.

THE VIEW OF AHMED PASHA ABOUT THE OTTOMAN SOCIETY IN THE XIX. CENTURY: ADANA AND ISTANBUL

ABSTRACT

Ahmed Cevdet Pasha, XIX. Century Ottoman Empire is one of the greatest scientists trained. He also comes from the community as a statesman of great service to science was near. Grew up the analysis of the period relate to the problems faced and the solutions have worked. Period it has served with ability and diligence. He observes that the problems in Istanbul when he was in the palace. He observes that outside of Istanbul, when the problems of the country. He wrote in his book *Ma'ruzât* a portion of these observations. Here, the Westernization of the Ottoman Empire after Tanzimat Edict of Turkish social life issues and their implications are discussed. The piece, differentiation, and this differentiation of the Turkish community life, social life, economy and the effects of women's lives. In around Adana and the tribes settled in to work on more regional issues are included. By

applying the unrest that exists in the region and settled tribes by establishing state authority to some reports point to a fair.

Keywords: *Ahmet Cevdet Pasha*, Modernization, Social Life, Adana

GİRİŞ

Yakınçağ Osmanlı devlet adamları içinde seçkin bir yere sahip olan Ahmed Cevdet Paşa,¹ kendi dönemini bir ayna gibi eserlerinde yansıtmalarıyla dönemindeki ilim adamlarından ziyadesiyle ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinden faydalanılarak ve özellikle de *Ma'ruzât*² tan yola çıkarak XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunu, toplumdaki değişimi; onun içinde yaşadığı toplumu algılayışı ve bu doğrultuda batılılaşmaya bakışı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Özellikle burada ele alınan konular XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan yeniliklerin topluma yansımaları ile beraber bunun A. Cevdet Paşa'da nasıl yankı bulduğu olacaktır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın çok yönlü bir devlet adamı olduğu aşikârdır. Bu özellikleri onun kıvrak zekâsıyla birleşince, kaleminde mükemmelliğe ulaşmış, sonuç olarak da yaşadığı toplumu iyi analiz edebilmiştir. Bütün bu özellikleri onu, kendi döneminin ayrıcalıklı kişilerinden biri olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Sosyal bilimlerin bugün ortaya koyduğu teorik nazariyeleri pratikte yazıya aktarma başarısı göstermiş olması, onun eserlerine bu yönden de bakma gereğini ortaya koymaktadır. 1859 tarihinde Almanya'da ortaya atılan "*Halk Psikolojisi*" (Duverger, 2002: 27) kavramını O, çıktığı yurt gezilerinde yani müfettişlik görevlerinde sergilediği görülmektedir. Yine aynı şekilde Tanzimat'la beraber gelen "*batılılaşma*" problemlerini onun eserlerinde gündelik yaşamın parçaları içerisinde örnekleriyle izah edilmiştir. Bu problemleri tespit etmiş olması ve yaptığı çalışmalarda pratik çözümler üretmesi dikkate değerdir. "*Fırka-i Islahiye*" ve "*Mecelle*" çözüm arayışlarına birer örnek niteliğindedir. Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinde, dönemdeki problemlere yüzeyden değil olayların nedenlerine inebilme başarısı ve çözümler üretmeye çalışması bugün *Kültürel Antropoloji*'nin tartıştığı etik problemini yani "*toplumun iyileştirilmesinin toplumun bizzat kendisinin mi*

¹ Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895), son dönem Osmanlı devlet adamı ve Türk âlimlerinden biridir. Klasik medrese eğitimi yanında Fransızca da öğrenerek Doğu ve Batı'yı tanımıştır. Osmanlı toplumuna bakışında bu ikilemin izleri görülmektedir. Kısa sürede olsa sadarete kadar gelen Paşa, devrinin önde gelen bilim adamı olarak ve ayrıca devlet adamı sıfatıyla da temayüz etmiştir. Meşrutiyet'e karşı olmasından dolayı Sultan II. Abdülhamid'in hep yakınında ve güvendiği adamları arasında olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı hakkında daha geniş bilgi için: Yusuf Halaçoğlu-M. Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DVİA)*, c. 7, s. 443-450.

² Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'ruzât*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980.

yoksa ulusal hükümetlerin mi sağlayacağı” (Havilan, 2002: 57) gibi soruların cevaplarını onun eserlerinde görülebilir. Yine A. Cevdet Paşa'nın eserlerinde gündelik hayata dair gözlemlerini günümüz bilim adamları yeni yeni fark ederek içselleştirmeye çalıştıkları “*bireyin tarihi*” olarak adlandırılabilir sözel tarihin unsurlarına da zaman zaman rastlamaktadır.³ Bütün bunlar gösteriyor ki yazarın eserlerine değişik açılardan bakılıp değerlendirildiğinde farklı sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

XIX. Yüzyıl İstanbul Hayatı

Osmanlı toplum yapısı, klasik olarak nitelenebilecek katmanlara ve sınıflara dayalı bir modeli içermez. Daha ziyade dini ve sosyal gurupların iç içe girdiği ve bürokrasi etrafında teşekkül eden bir model ortaya çıkarmıştır. Bu manada sanayileşen toplumlarda olduğu gibi sivil bir toplum yapısından da söz etmek mümkün değildir. Esnaf toplumu ve bunların benzer adlarla kurdukları küçük guruplarda zamanla memur sınıfına yani idareci sınıfa ya dâhil olmuşlar ya da onların uzantıları olarak görev yapmışlardır. Bunların gerçek anlamda halkı temsil kabiliyeti kazanmaları son dönemlere hatta Cumhuriyet dönemine kadar uzanan uzun bir süreye ihtiyaç duymuştur (Cihan-Doğan, 2007: 38). Osmanlı toplumunun geleneksel yapısını sarsan etmenlere örnek olarak “*celali isyanları*” verilebilir. Osmanlı devletinde bu gibi dikey hareketliliğe zemin hazırlayan olaylarla batılılaşma baskısı bir araya gelince bürokratik hiyerarşinin belirlenmesi ya da değişik menfaat guruplarının çatışmaları sosyal katmanların belirlenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Her ne kadar Avrupa'da olduğu gibi sınıflar arası sert geçişlerden kaynaklı büyük toplumsal aktivitelerin olmadığı görülse de alışlagelen gündelik hayatın batı tarzı bir hayata doğru gittiği gerçeği burada da fark edilmektedir.

Yönetime müdahale ve değişimin başlangıcını Osmanlı devletinde “*Sened-i İttifak*” hükümlerini zorla kabul ettiren *Ayanlar* gösterilebilir (İnalçık, 1995: 41). Ardından gelen Tanzimat ve Islahat Fermanları, beklenen değişiklikleri yönetimin gücüyle düzeltmeye çalışan bir yapılanma olarak kendini göstermektedir. Bu değişime kısmen alttan gelen bir baskı da *Kanun-ı Esasi* ve onun gereği olarak açılan *Meşrutiyet Meclisi* ise yine sınıflar arası çatışmadan değil, idari bir düzenleme olarak halka göre az imtiyazlı memur ya da yönetime zaman zaman karışan idareci sınıfın üst yöneticilere müdahalesi ve başarısı olarak değerlendirilebilir. Yine benzer

³ Sözel tarih konusunda şu eserlere bakınız: Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, İstanbul 2008, 2. Baskı; Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlüün Teknolojileşmesi*, İstanbul 2010; Dursun Yıldırım, “Sözel Tarih Belgesi: Sözel Tarih Metinleri(Kamanlı Mendoğ'un sözel tarihine bağlı sözel belge üzerine bir deneme),” *Türkbilig*, 2004/8: 131-154.

olarak gayrimüslimler de batılılaşma çerçevesi içinde Tanzimat'la beraber haklarını korumuş ve geliştirmişlerdir. Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunda pek çok değişikliğin olması tabiidir. Burada İstanbul hayatında tespit edilebilen değişiklikler *Ma'ruzât*'a dayandırılarak ve sınırlandırılarak verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı toplumuna bu genel yaklaşımdan sonra Ahmed Cevdet Paşa'nın içinde yaşadığı toplumu nasıl gördüğüne bakmakta yarar vardır.⁴ Burada özellikle kişiler ele alınmış olmasına rağmen bu kişilerin ortak nitelikleri göz önüne alındığında XIX. yüzyıl sonu Osmanlı toplumunun genel çerçevesine ulaşılabileceği düşünülebilir. Özellikle Tanzimat'tan sonra Osmanlı toplumunun Batıyı açılışı, yani yeniliklerin hangi oranda algılandığı ve bu algının sosyal hayatta insanları nasıl kendine çektiği görülecektir. A. Cevdet Paşa da bu değişimi saraydan başlayarak zaman zaman ironik bir şekilde eserlerine yansıtmıştır.

Saray ve Çevresi

Osmanlı sarayı geleneksel olarak klasik dönem saray usulünü muhafaza etmesine rağmen bugün küçük denilebilecek ancak o dönem için toplumun geleneksel yapısını etkileyen dikkate değer gelişmeler yok değildi.⁵ Örneğin, Osmanlı Devleti'ndeki değişim, batılılaşmayla beraber saray mutfağında da görülmeye ve Avrupa ve Amerika'dan gelen yiyecek çeşitliliği Tanzimat'la başlayan süreç içinde Avrupa'ya ait bazı kültürel kalıpların Osmanlı seçkin muhitinde yavaş yavaş yer bulmaya ve moda olmaya başlamıştır (Samancı, 2008: 199). Bu moda A. Cevdet Paşa tarafından eleştirilmiştir.

Yazar da saray ve çevresini iyi tanıyan biri olarak saray hayatı ve devlet adamları hakkında zaman zaman bilgi vermiştir. A. Cevdet Paşa'nın "moda" olarak nitelediği bu yeni tarz, toplumsal bir takım sorunlara ve mali açıdan sıkıntılara sebep olmuştur. İstanbul'da yeni moda kimlerin kapıldığı konusunda da eleştirilerde bulunan Paşa, saray kadınlarının masraflarının arttığını siyasi rakipleri olan Âlî Paşa'nın ve özellikle Fuad Paşa'nın eşlerini örnek vererek açıklamıştır. Özellikle Fuad Paşa'nın eşinin yabancı olması dolayısıyla onun eşine atfen "...*madamalara? takliden ayda bir moda çıkarıp bunca ehl-i irz nîsvân-ı islâmın ahlakını bozmakta iken...*" şeklinde ifade ettiği gibi devlet adamlarının yanında eşlerinin de israf

⁴ Ahmed Cevdet Paşa ile ilgili düzenlenmiş olan 27-28 Mayıs 1985 tarihli Ahmed Cevdet Paşa Semineri'nde onun değişik konulardaki görüşleri ele alınmıştır. *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, (27-28 Mayıs 1985), BİLDİRİLER, İstanbul, 1986.

⁵ İstanbul'da gümrüklerin günün ihtiyaçlarına göre sıkı denetlenmesine dair bir belgede özellikle eczacılık ile ilgili yeni usullerin uygulanması Altıncı Daire'den istenmektedir. Fransızca ve Osmanlıca belgeler için bakınız: *BOA, HR. TO*, 466/ 43.

konusunda aşırıya gittiklerini örneklerle izah etmeye çalışmıştır. Adı geçen kitabında yazar, hem masrafların artmasına hem de toplumsal düzenin bozulmasına sebep olduğu için çevresine zaman zaman bu ve benzeri eleştirilerde bulunmuştur (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 11). Hatta rakibi olan Fu'ad Paşa hakkında daha da ileri giderek hoş olmayan sözler söylemiştir. Onun eşinin soyunun Nusayri taifesinden olmasını zaman zaman yukarıda örnekte olduğu gibi eleştirilerine dayanak göstermiştir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Fuad Paşa hakkında özellikle eşinde dolayı olumsuz görüşlerine kişisel olarak bakmak mı yoksa batılılaşmaya karşı somut olarak onu, kendi savunduğu fikirlerini destek olarak vermeye çalıştığı gibi mi yorumlamak gerektiği hususu meçhuldür. Saray kadınlarının Fu'ad Paşa'nın eşinden etkilenip etkilenmediği bilinemez. Ancak devlet adamlarının aile hayatı incelenirken tabii ki gizemini her zaman için korumuş olan harem hayatının iç işleyişi bu yazının konusu dışındadır. Bu ilişkiler saray kadınlarına nasıl yansımış bilinmemekle beraber hem devlet adamlarının hem de sarayın masraflarının artması bir etkileşimi açık olarak gösterdiği anlaşılmaktadır. Yazarın yaşadığı dönem Osmanlı toplumunun batıya bütün kurumları ve kısmen de hayat tarzı itibarıyla açıldığı düşünülürse, Paşa'da bu gelişmelerin hoşnutsuzluk yarattığı gözlemlenmektedir. Bunun yanında Osmanlı devletinden hemen hemen kopmuş olan Mısır eyaletinin ve tabii bundan kastedilen yönetim çevresinin batıyı sosyal hayatlarının merkezine yerleştirmesi ve özellikle Mısırlı kadınların hayat tarzları *Ma'ruzat*'ta eleştiri konusu olmasıdır. Mısırlıların İstanbul'a gelerek burada batı modasını sergilemeleri ve A.Cevdet Paşa'nın dikkatini çektiği üzere çarşı pazar dolaşmaları, buralarda çok para harcamaları Osmanlı toplum hayatına sosyal alanlarda olduğu kadar ekonomi alanında da yansdığı gözlemlenmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 20).

İstanbul'un sosyal hayatını da etkileyen zengin Mısırlı beylerin ve paşaların İstanbul'da yüksek fiyatlarla konaklar, yalılar satın almışları ve bu yerleri de "*Avrupa tarzında döşemeleri*" yani ev donanımı İstanbul hayatına farklı bir hayat tarzı getirmiş olmaları da vurgulanmıştır. Cevdet Paşa'ya göre bu yeni hayat tarzı İstanbul yüksek sosyetesinde de yer bulmuş dolayısıyla da zaten maliyesi zayıf olan Osmanlı için sonu gelmez israf kapısının aralanmasına sebep olmuştur. Örnek olarak sadrazam Âli Paşa'nın masrafı aylık üç dört bin altına ulaşmıştır. Toplumda lüzumsuz harcamaların çok arttığına benzer bir örnek de şöyle verilmektedir. Avrupa hayat tarzını benimsemiş yüksek sosyeteden bir ailenin delikanlı oğlunun şahsi giderleri efendiden bir adamın evini rahat geçindirebilecek hale gelmiştir. Devletin en yüksek memuru olan Sadaret maaşının bile Batı hayat tarzını yansıtan bu moda ayak uydurmaya yetmemeye başlamıştır (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 7-8). Mehmed Ali Paşa'nın kerimesi Zeynep Hanım'ın İstanbul'a

getirdiği moda ve İstanbul'da hanımların bunları taklidi yeni harcamalara sebep olduğundan devletin ekonomisi zarar görmüştür.⁶ İstanbul'un Mısır'dan gelen modayı takip etmesi ve bunun Ahmed Cevdet Paşa tarafından sıkça vurgulanması da ayrıca dikkate değerdir.

Yazara göre Mısır'dan İstanbul'a gelen bu moda Osmanlı sarayında özellikle kadınlar arasında hemen yankı bulmuştur. Önceleri saraydan pek dışarı çıkmayan saray kadınları arabalarla dışarı çıkarak çarşı pazar dolaşmaya ve alışveriş yapmaya başlamışlardır. A. Cevdet Paşa, süreci Sultan III. Ahmed zamanında (1703-1730) yaşanan Lale devri ile karşılaştırmış (Ahmed Refik, 1988: 4), her ne kadar o dönemde de benzer ufak tefek araba sefaları olsa da şimdi durumun önu alınamayacak şekilde arttığını ifade etmektedir. İstanbul toplumunun hızlı değişimine verilen bir örnek de lüks araba düşkünlüğü olarak gösterilmektedir. Bu öyle bir hat safhaya varmış ki Osmanlı devlet adamları da Avrupa'dan araba getirerek bu modaya katılmışlardır.⁷ Arabalı ya da arabasız çarşı gezen gençlerin birbirleriyle işaretleşmelerine özellikle dikkat eden yazar, bu tür yeni muaşaka (sevişme) usulünün toplum ahlâkını bozduğunu belirtmiştir. İstanbul'un birçok yerinde olduğu gibi özellikle Kâğıthane ve Bayezid meydanlarında bu tür araba gezilerinin arttığını dolayısıyla toplum ahlakının bozulduğunu bildirmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 9). Dönemine göre lüks olarak nitelenen araba gezilerine ilave olarak da kafeler verilmektedir. Örneğin kafeleri, restoranları ve tek tük kurulan otelleriyle Beyoğlu Türk'ün Avrupa'ya açılan kapısı olmaya başlamıştır (Ortaylı, 1995: 215). Yazara göre Avrupa modası buralardan İstanbul hayatına girmiştir. Bu moda daha çok Avrupalı esnafı İstanbul'a çekmiş, Beyoğlu değişimin odağı haline gelmeye başlamıştır. Zira Cevdet Paşa değişimi burada sayıları artan yabancı dükkânlarına dikkat çekerek göstermeye çalışmıştır.⁸ Özellikle yeni kurulan eczaneler ve eczanelerin denetimi ve uygun mal getirmeleri gereğine ilişkin bilgiler bulunmaktadır.⁹

Avrupa'dan gelen bu moda lüks arabalar ve kafelerde kalmamış, kılık kıyafete de yansımış ve giyim tarzını etkilemiştir. Bu sırada moda olduğu tahmin edilen ince kumaştan yapılan "İngiliz şali'si çuka ferace kestirmenin" yasaklandığı ve bu yasaklamayla daha kalın olan geleneksel kumaşların giyilmesinin sağlanmasının amaçlandığı yine yazarın adı geçen

⁶ "Vükela ve kibar-ı İstanbul, bu Mısır döküntüleriyle âşık atmaya ve vükela haremleri de Mehmed Ali Paşa kerimesi Zeynep Hanım'ı taklitle israf-ı cehalete kalkıştılar." Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'ruzât*, s. 7.

⁷ Ahmed Cevdet Paşa, Bosna'dan eşine yazdığı mektupta kendisine günün modası olan ve İstanbul'da da rahat binilebilecek bir araba satın almaya çalıştığını bildirmiştir. *BOA, Y. EE, 142/7.*

⁸ Ebül -Ulâ Mardin, *Ahmed Cevdet Paşa*, Mardin Valiliği Yay., 2. Baskı, Ağustos 2011, s. 307.

⁹ *BOA, HR. TO, 466/43.*

eserinde dikkatinden kaçmayan bir detay olarak görülmektedir.¹⁰ Bununla bağlantılı olarak saraya alınan eşyalar arasında yerli malzemelerin çokluğu dikkati çekmektedir.¹¹ Yasağın tutup tutmadığı açıklanmamasına karşın özellikle saray kadınlarında Avrupa hayat tarzı olarak ortaya çıkan bu yeni moda toplumsal direncin olduğu bu ve benzeri yasakların getirilmesinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı devlet adamlarının etrafında ortaya çıkan bu yeni yaşam tarzı farklı alışkanlıkları da beraberinde getirmiştir. Yıldız Sarayı'daki Paris'ten gelen mobilyaların zarafeti ile beraber sarayda fotoğraf çekilmesine de izin verilmeye başlanmıştır (Cox, 2009: 21). Bu moda, evlerde oturmak amacıyla minder, yastık vb. geleneksel ev döşemeleri yerine kanepeler ve sandalye gibi yeni Avrupaî bir tarz ortaya çıkarmıştır. Sultan Abdülaziz zamanında Mösyö Briston ve Mösyö Perşon vasıtasıyla saraya Avrupa'dan eşya getirilmiş, yine Beylerbeyi sarayı Harem dairesi için sandalye, kanepeler, ayna ve konsol alınmıştır (İrez, 1988: 35). Avrupa'dan gelen eşya ile beraber bu eşyaya uygun hayat tarzı da gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde yazlık ve kışlık evlerde oturma usulünün ortaya çıktığı da göz önüne alınırsa hem bu eşyaların taşınması masrafları artırmış, hem de kırılan eşyaların tamiri söz konusu olduğundan bir tamirci sınıfı ortaya çıkmıştır (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 10).

Yine bu dönemin dikkati çeken özelliklerinden birisi de yemek yeme usullerinin ve sofrada adabının da giderek değişmesi olmuştur. Ancak Ramazan'da sofrada adabı da dâhil olmak üzere dinî karakterli yaşam tarzının korunduğu bildirilmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 10). Bu konu ile ilgili yazar bir örnek vererek "*bir mahalle varıldığında Osmanlılar ayakkabılarını Avrupalılar baş kisvelerini çıkarırlar*" denilmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 57). Dini konularda değişime daha muhafazakâr bakıldığı görülmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın ele alınan eserindeki gözlemleri yalnız saraya ve çarşı pazara münhasır değildir. Muhtemelen hayat tarzının Paşa'nın yaşadığı döneme göre beklide çok sert değişmesi Paşa'yı da rahatsız ediyor olmalı ki kendisine taraftar bulmak açısından Padişah'ın da görüşünü eserlerinde yansıtmaktadır. Hatta buradan Padişah'ın devletini modernleşme isteği ve bu yönde çaba sarf etmesine karşın sosyal hayata özellikle bu hayatın sunumlarının kadına yansımalarını hiç istemediği özellikle dikkat çekicidir. Buna bağlı olarak Saray kadınlarının masraflarının da arttığı padişahın dikkatinden kaçmamış, bu masrafları kısımaya çalışmıştır. Örneğin sarayın masraflarını artıran bu kadınlara çok kızan

¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, s.20'de de aynı bilgiyi vermektedir.

¹¹ BOA, HR. TO, 531/ 67. (Bunlar arasında "*başörtüsü (kamkâri) ile beraber taze balık, kırmızıbiber, portakal, helva*" gibi dışarıdan da bazı ürünler alındığı anlaşılmaktadır.)

Padişah, Münire Sultan'a hitaben "*tekirden öte dövdürürüm*" demektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 12). Avrupa'dan bu süreç içinde borç paralar alındığı da hatırlanacak olursa olayın ekonomiye yansımaları ve her geçen gün büyüyen bütçe açıklarının sebepleri üzerinde durulmaktadır. Daha farklı çerçeveden bakmak gerekirse devlet otoritesi batılılaşmaya istekli davranırken gündelik hayatın özellikle kadın merkezli olarak değişmesine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla yazarın Osmanlı toplumunun batıya açılması yönünde bunlarla ilgili verdiği örnekler yukarıdaki görüşleri doğrular niteliktedir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinde aktardığına göre İstanbul eğlencelerinin akşam saatlerinde "*mehtaba çıkma*" şeklinde yapıldığı da görülmektedir. Halkın ya da devlet adamlarının kadınlarının da mehtaba çıktığı anlaşılmaktadır. Padişah da saray gelenekleri aksine olarak kendi kızlarının mehtaba çıkmasını hoş karşılamamış, "*namusa dokunur*" bir davranış olarak nitelendirmiştir.¹² İstanbul'da özellikle saray hayatının değişimine paralel olarak İzmir'de kadınlarla ilgili benzer bir de örnek verilmiştir. Bu örnekte Sultan'ın Mısır dönüşü İzmir'e uğraması sebebiyle İzmir'de kadınların sokağa çıkmasına müsaade olunmuştur (Bağçeci, 2003: 55) denilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Sultan'ın müsaadesiyle de olsa kadınların sokağa çıkmış olması yazar tarafından dikkat çeken unsur olarak görülmektedir. O dönem için belki de önemli olmayan bu detay, Paşa'nın gözünden kaçmamıştır. Anlaşıyor ki İzmir'de o dönemde kadınların sahile çıkmalarına izin verilmiyordu ya da bugün anladığımız manada günümüzdeki gibi sokağa veya sahile çıkma anlayışı yoktu. Müslüman toplumun aksine İzmir'de gayrimüslim sosyal hayatının Müslüman Türklere oranla daha serbest olduğu düşünülebilir (Bulut, 2010: 27).

Yukarıda anlatıldığı üzere Osmanlı sarayı her ne kadar Avrupa'dan gelen yeniliklere direnç gösteriyor gibi görünse de Avrupa'dan gelen bazı değişiklikleri de benimsediği görülmektedir. İstanbul'a gelen İngiliz velihtı Prince de Galles'in sarayda ağırlanması sırasında Osmanlı geleneksel sofrada adabının dışına çıkılarak Sultan ve vükela ile beraber sofraya oturarak yemek yemiştir.¹³ Hatta sadrazamlar bu tür davetlere katılmazken sadrazam da katılmış ve beklenilmeyen bir şekilde akşam da balo düzenlenmiştir. Ahmet Cevdet Paşa da baloya davetli olmasına rağmen iştirak etmemiştir.

¹² Padişah: "*Sultanlar gece mehtaplarda gezermiş, benim gece mehtaplarda gezer kızım yoktur. Anları da red edeceğim. Bu heriflerin hareketi artık namusuma dokunur oldu*" ifadesini kullanmaktadır. Ahmed Cevdet Paşa, *Ma"ruzât*, s. 13.

¹³ Fuad ve Âli Paşalar, Kapudan ve Serasker Paşalar, Meclis-i Vâlâ reisi Kamil Paşa, İngiliz elçisi, bir general ile bir amiralin bulunduğu sofraya Padişah da oturmuştur. Ahmed Cevdet Paşa, *Ma"ruzât*, s. 41.

Ancak iştirak etmemesinin sebebini açıklamamıştır (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 61).

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Osmanlı sarayı da Osmanlı toplumu gibi yavaş yavaş batıdan gelen değişim rüzgârına direnemiyor ve batı kültürü saray da dâhil olmak üzere özellikle Osmanlı zengin çevrelerini etkisi altına alıyordu. Evlere ve iç mekânlı avlularda yaşayan Osmanlı kadını, bu yüzyılın sonlarına doğru sokağa daha çok çıkmış, sosyal normlar da buna göre şekillenmiştir. Mısır prenslerinin İstanbul'a gelişlerinin bu süreci hızlandırdığı anlaşılmaktadır. Paraya ve lükse dayalı sınıflaşmanın da ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁴

Bu değişim Türk edebiyatına da yansımıştır. O dönemin romanları içerisinde batı medeniyetinin yani bu arada kültürünün de Osmanlı sosyal hayatına derinlemesine nüfuz ettiğini gösteren örnekler vardır. Bunlardan ikisi özellikle dikkat çekicidir. Ahmed Midhat Efendi'nin *Müşahedat* ve Fatma Aliye'nin *Muhazarat*'ı benzer yönleriyle savurgan ve Batı özentisi gençliğin içinde bulunduğu durumu yani Osmanlı devletinin içinde bulunduğu hayat tarzını yansıtır (Findley, 2011: 186-187). Bu hayat tarzının bir sonucu olarak, kadın hayatının değişmesi ile beraber geleneksel toplum gidişatına direnen gazete ve benzer yayın organlarıyla kendini ifade eden bir kadın yazar kitlesi de kendini göstermeye başlamıştır. İmparatorluğun Batıya daha açık olan İstanbul, İzmir ve Selanik gibi şehirlerinde kadın yüzünü peçesinden çıkararak dış dünyaya açılmaya başlamıştır (Fındıkoğlu, 1999: 649).

Osmanlı Ticari Hayatında Değişim

Yazarın *Ma"ruzât*'ta İstanbul sosyal hayatının dış kaynaklı olarak ticari yönünün de vurgulandığı görülmektedir. Bozuk cümle. Osmanlı Devleti'nin Kırım Harbi'ne girişi ve bu savaşın uluslararası bir durum alması İstanbul sosyal hayatında kendini göstermiştir. Devlet eliyle yapılan düzenlemeler, örneğin Telgrafın ikame edilmesi (Yazıcı, 1992: 187), belediye teşkilatının kurulması (Seyitdanlıoğlu, 2010: 3 vd) yanında İstanbul esnafını da etkilemiştir. Kırım'a harbe giden İngiliz ve Fransız askerlerinin bir süre İstanbul'da kalmaları ve burada alış veriş yaparak çok para harcamalarının İstanbul sosyal hayatında önemli izler bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu paraların bir kısım esnafı zengin etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın deyimiyle "*kibarane*" hayat tarzı bu guruplar arasında da yayılmaya başlamıştır. Devlet adamlarının Avrupaî hayat tarzına özenen bu yeni zengin guruplar da köşk ve yalılar almaya ve içlerini onlar gibi tefriş etmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak köşk ve yalıların fiyatları artmış

¹⁴ Gerçekte Ahmed Cevdet Paşa sınıflaşmaya karşıdır (Meriç 2002: 58).

hatta kiralık dahi bulunamaz olmuştur. Paşa, bu durumu “...o dönemde Büyükdere’de dört odalı bir yer bulmak büyük saadete naildi.” ifadesiyle açıklamaktadır. İstanbul’un kış hayatı İstanbul ve Beyoğlu’na yazları ise Boğaziçi’ne münhasır iken yeni zenginlerle beraber, Kızıltoprak, Adalar ve Kadıköy de iskâna açılmıştır (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 8). Görüldüğü üzere değişim ile beraber İstanbul’da yeni bir mahalle kavramını da beraberinde getirmiştir. Günümüzdeki gibi belli zamanlara münhasır iskân yerleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

İstanbul’a paranın bu kadar hızlı girişi ve piyasada para arzının artması alt gurupların da hayatlarını değiştirmiş olmalı ki, İstanbul’da Kırım Harbi’nden önce çok görülen hırsızlık vakaları azalmıştır (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 31). Paşa, paranın bollaşmasının toplum ahlakını etkilediğini belirtmektedir. Hatta yaptığı bu analizlerle topluma ne denli araştırmacı bir gözle baktığını göstermiştir.

Yazar incelenen eserinde, İstanbul’da meydana gelen değişime benzer unsurların İzmir’de de görüldüğüne dikkat çekmiştir. Sokakların süslenmesi olarak ortaya çıkan bu değişim, toplumda eğlence kültürüne de yeni anlayışların geldiğini gösterir niteliktedir. Cevdet Paşa, Sultan Abdülaziz’in Mısır seyahati ile ilgili gözlemlerinde o zamana kadar esnaf tarafından pek yapılmayan bir takım yeniliklerin olduğuna dikkat çekmiştir. Sultan İzmir’e gelince pirinççi esnafı dükkânlarını ve buldukları sokağı gelin gibi süslemişler, süslü avizeler ve kandiller yakmışlardı (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 59). İzmir’in diğer esnafı da sokaklara dökülüp dükkân ve hanların önünü limon ve defne dallarıyla donatmışlardı. Günümüzde de bayramlarda ya da mutlu anlarda ve sair değişik sebeplerle esnaf dükkânlarına bayrak asarak toplumsal coşkuya katılmaktadır. Anlaşıyor ki esnaf ve halk Padişah’ın şehirlerine gelmesinden mutluluk duymuş, tepkilerini bu şekilde geçmişten daha farklı yöntemlerle dışa vurmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa’nın Adana ve Çevresi Hakkında Görüşleri

Ahmed Cevdet Paşa, Kırım Harbi’nden sonra Adana ve yöresinde, çıkan kargaşalıkları önlemek amacıyla *Fırka-i Islahiyye* adıyla kurulan birliğin yanında bölge aşiretlerini yerleşik hayata geçirmek ve devlete bağlamak açısından önemli işler yapmıştır (Halaçoğlu-Aydın, 1993: 444). Halkın arasına karışmış, halkı tanımış ve gözlemlerini aktarmıştır. Yerli halk ile aşiretler arasında ihtilaf çıktığından bahseden Paşa, *Delikanlı Aşireti* denilen sekiz oymaklı büyük bir aşiretin o yıl yaylaya çıkmasının yasaklandığı için büyük sıkıntı çektiğini bildirmiştir. Yine Çerçili’ye giden bir Reyhaniye atlısı Kürd birinin tarlasını hayvanlarıyla giderken ekinlerine zarar verdiği için *Fırka-ı Islahiye* birimine şikâyet etmiş, bunun üzerine atlıların cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Bu şekilde adaletin sağlanması

Ma”ruzât’a yansıdığı kadarıyla dağlara çekilen “vahşi Kürdler”in ovalara gelerek yerleşmelerine fırsat vermiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 139). *Fırka-ı Islahiye*’nin kurulmuş olmasından övgüyle söz eden Ahmed Cevdet Paşa, “*bölge halkının askerden gözünün yıldığını ve Fırka-ı Islahiye’ye rahatlıkla şikâyetini iletebildiğini*” ifade etmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 145). Fırka-ı Islahiye ile bölgenin iletişiminin son derece iyi olduğunu belirten yazar, bölge esnaf ve köylüsünün mal satıp alış veriş yaptığından bölgenin parayı tanıdığını ve “*çocukların bile muhtarlardan bahşiş alarak şuraya buraya para karşılığında gittiğini*” yazmaktadır (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 149).

Paşa’nın Çukurova ile ilgili başka bir tespiti de “*Cuma Namazı*” ile ilgilidir. Kozan’da bir Cuma namazı kılan Paşa, bu davranışının halk nezdinde farklı bir yankı bulduğunu ifade etmiştir. Bir Osmanlı paşasıyla bir arada olmaktan ve Cuma namazı kılmaktan dolayı bu toplumda anlatılan bir olay haline gelmiştir. Müslüman halk bir Osmanlı paşasıyla kıldığı Cuma namazından gururla bahsetmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 148)

Ma”ruzât’ta alınan bilgilerde A. Cevdet Paşa, yalnız bölgede İslam toplumu ile değil gayrimüslimlerle de ilgilenmiştir. O gün için dikkate değer olmalı ki bir katagikos¹⁵dan da bahsetmiştir. Buradan Paşa’nın yalnız Müslümanlarla değil gayrimüslimlerle de ilgilendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu konuda fazla bilgi vermemiş bir katagikosun şenlik yaptığını ifade etmiştir. Bu şenlik bölgeye gelen bir Osmanlı paşası için mi yoksa sıradan bir günün ritüeli mi adı geçen kaynakta ayrıntılı bilgiye rastlanmamıştır.

Yazar ağalar, muhtarlar, Çerkez guruplar, cemaatler, oymaklar, bekçiler ve tellallar gibi Adana yöresinin diğer bir takım küçük sosyal gurupların da varlığına dikkat çekmiştir. Burada özellikle Kozan yöresindeki ağalardan bahsetmektedir. Burada “*ağa*” anlamının devlete başkaldırmak anlamına geldiği ima edilmektedir. Bölgenin hâkimi olarak da bu ağalar gösterilmektedir. Hatta burada Süleyman Ağa ile ilgili değişik bir geleneği “*karısının ağayı o gün boşadığını*” bildirmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 148). Bu ağaların Kozan’da isyan etmeleri sebebiyle geçmiş dönemlerden beri mağdur edilmişlerdi. Bölgede Fırka-i Islahiye birimi kurulunca bu ağaları devlete kazandırmak için “*geçimlerini*” sağlayacak kadar maaş bağlandığını da verilen bilgiler arasındadır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı idari yapısı içinde yer almaya başlayan muhtarlık teşkilatının da toplumda kısa sürede yer edindiği anlaşılmaktadır (Akyıldız, 2006: 194). Zira Ahmet Cevdet Paşa muhtarları da bir gurup olarak değerlendirmektedir. İstanbul’un dışında da muhtarın devlet görevlisi olduğu gerçeğinin kabul edildiğini bildirmektedir.

¹⁵ Belli başlı Doğu Kiliselerinin, özellikle Nasturi ve Ermeni Kiliselerinin, başpiskoposu anlamına gelmektedir. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/catholicos>.

Paşa, bölgede yaptığı çalışmalarla Adana ve Çukurova'da Çerkezlerle beraber başka aşiretlerin de yerleştirilmesine de büyük çaba sarf etmiştir. Bu amaçla yaylalara Çerkez muhacirler yerleştirilmiştir. Çerkezlerin yerleştirilmesi iç güvenlik açısından önemli görülmektedir. Çünkü Çukurova yöresinde henüz yerleşik hayata geçmedikleri anlaşılan birçok aşiretin olduğu *Ma"ruzât*'ta verilen bilgiler arasında vardır. A. Cevdet Paşa özellikle güvenliğin sağlanması için memur olduğundan bölgedeki güvenliği bozan aşiretleri yerleşik hayata geçirerek bölgedeki aşiretlerden kaynaklanan kargaşayı önlemeye çalışmıştır. Bu hedefini gerçekleştirmek için toplumun her kesimiyle ilgilendiği görülmektedir. Bundan ayrı olarak Kozan'da sekiz oymaklı bir aşiret hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu aşiret büyük bir aşiret olarak nitelenmekte ve zahire sıkıntısı çektikleri bilgisi verilmektedir. Anlaşıyor ki aşiretler yalnız hayvancılıkla geçinmiyorlar, tarımla da uğraşıyorlardı.

Kozan'da bulunduğu sırada bölgeyle ilgili ilginç bilgiler de veren Ahmed Cevdet Paşa, Kırım Harbi'ne katılan ve bir aşiretin kethüdası olduğu bildirilen "*Kara Fatma*" adında da kısa bir bilgi vermektedir. Yazarın Adana'da bulunduğu sürede Kara Fatma adlı kadının durumunu aktarması O'nun ne denli topluma ayrıntılı baktığının da bir göstergesidir.

Yine Çukurova'da o dönemin sosyal hayatının önemli parçası gibi görülen bekçiler hakkında da bilgi bulunmaktadır. Yaylak ve kışlak hayatı yaşadığı anlaşılan Adana'da Sis şehrinde halkın yaylaya çıkması sebebiyle şehir bekçilere emanet edilmiştir. Öyle ki halk yayladan ani dönüşünde bile bekçiden izin almadan kendi evine bile girememektedir. Durum böyle olunca bekçiliğin önemli bir görev olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da bekçilik görevini yapacak kişi itibarlı ve güvenilir kimselerden seçilmekteydi. Bölgedeki yayla hayatının önemini vurgulamak açısından dikkate değer bir haber olarak nitelendirilebilir.

Bölgeyle ilgili bir başka husus da iletişimle ilgilidir. Çukurova'da "*Tellal*" da bir meslek olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Haberleşmenin sınırlarının ne günümüze göre nedenli dar olduğu da düşünülürse bu tabii sayılmalıdır. Bugünün basın-yayın gibi bir görevi üstlendikleri düşünülebilir. Konunun bir başka önemli yanı da ilanın duyurulduğu yer olarak camilerin seçilmiş olması dikkat çekicidir. Bugün ibadet yeri olan camiler, eskiden iletişim yeri olarak da işlev görmüştür. Camilere halk tellallar tarafından "*seher vakti*" çağırılmıştır. Bu bölgeye has bir durum olabilir. Zira tarımda çalışan halkın tarlaya erken gitmesi gereği ve buna bağlı olarak sıcakta dışarıya çıkamayan halkla günün serin bir zamanında iletişim kurma isteği olabilir.

A.Cevdet Paşa'nın Kozan'da olduğu süre içinde bölgenin zor şartlarından da bahsetmiştir. Özellikle tarıma açılmayan bölgelerin otlarla kaplı olduğunu, askerlerin otları yakarak yol açtığını yazmış ve eğer otlar

yakılmasa geçmek zor olacaktı demiştir. Paşa, arazinin tarıma ve ulaşımına elverişsiz, bakımsız olduğunu anılan eserinde şöyle tasvir eder: “*Buralardan geçen Kürd atlılarının kargılarının uçları görünmüyordu.*” dedikten sonra bölgenin pek çok yerinde de tarımın yapılmadığını ilave etmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 155). Ayrıca Çukurova’nın havasının ölen leşlerden dolayı pek fena olduğunu, ancak tarıma açılan yerlerin ise ıslah edilmesinden dolayı güzelleştiğini ifade etmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 182).

Ahmed Cevdet Paşa’nın Gayrimüslimler Hakkındaki Görüşleri

Yazar *Ma’ruzât* adlı eserinde gayrimüslimlere dair fazla bilgi vermemiştir. Paşa, saray ve çevresi gibi Osmanlı devletinin seçkin katmanlarını ve onların sosyal hayatlarındaki batılılaşmayla beraber değişimi gözlemlediği yukarıda anlatılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde nadirde olsa imam, vaiz, fakih, hatip, hoca, kadı, müftü gibi Müslim, katagigos olarak da gayrimüslim din adamlarından da eserlerinde bahsettiği görülmüştür. Ahmed Cevdet Paşa’nın toplumun bu muhafazakâr kesiminden çok fazla bahsetmemesi tabiidir. Çünkü toplumsal değişim bu kesimlerde daha yavaş görülmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa, gayrimüslimleri “*milel-i muhtelif*” olarak nitelemiştir. Yazar, burada verdiği bilgilerde Sultan Abdülaziz’in Mısır seyahati dönüşü İzmir’e uğradığı zaman Müslümanlarla gayrimüslimlerin Sultan’ı karşılama konusunda ortak paydalarının olmadığı yönünde gözlemlerini aktarmıştır. Adı geçen “*milel-i muhtelif*”nin hangi milletler olduğu konusunda da bilgi bulunmamaktadır. Bunların daha çok hangi milletten oldukları bilinmiyorsa da İzmir’in nüfusu dikkate alındığında Rumlar olduklarını tahmin etmek güç değildir. Sokaklarda diz çökerek “*madam ve madmezellerin viva le sultan*” (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 58) seslerinin çokluğu Türk unsurunun azlığını düşündürüyorsa da bunun doğru olmadığını Ahmet Cevdet Paşa izah etmektedir. Osmanlı Devleti’nin genel nüfus sayımında da verilen rakamlara göre İzmir merkez nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğunu rakamlar doğrulamaktadır (Karpat, 2010: 258). Ancak bu geleneksel Türk toplumunun eğlence ve kendini ifade etme tarzı ile alakalı bir durum olmalıdır. Şöyle ki, bugün de çok değişiklik göstermediği gibi Müslüman halkın sevinç gösterilerini sesli olarak yansıtmadığı şeklinde izah edilmektedir. Hatta bütün bunlara rağmen yazar, Sultan’ın İzmir’e gelişinde Müslüman halkın alışılmışın dışında Avrupa devletlerinde olduğu gibi büyük bir sevinç gösterisinde bulunduğunu belirtmektedir. Paşa, Sultan’ın gayrimüslimlerin yaptıkları gibi yüksek sesle “*viva le sultan*” diye bağırmasını hoş karşılamamıştır. Çünkü Avrupa toplumunda bu şekilde halkın hükümdara seslenmesini “*hürmet*” olarak görse de bu durumun “*bizde*” yani Osmanlı Müslüman toplumunda saygısızlık olduğunu ifade etmiştir.

SONUÇ

İçinde bulunduğu değişimin önemli bir parçası olan Ahmed Cevdet Paşa, devlet içinde maliyedeki darlıktan aile meselelerine kadar pek çok problemin altında yatan sebeplerin geleneklerden kopuş ve batıya özentisi olan yeni bir hayat tarzının Osmanlı toplumunu sardığı endişesi içindedir. Örneğin “*kanepé*”nin aile hayatına girmesinden Sultan Abdülaziz’in verdiği baloya kadar bu endişesini yansıtmaktadır. Kendisinin de adı geçen baloya davetli olmasına rağmen katılmayışı -ki diğer devlet erkânı katılmıştır- biraz da bu gidişata sıcak bakmadığının işareti olarak değerlendirilebilir.

Ahmed Cevdet Paşa’nın *Ma”ruzât* adlı eserinde, İstanbul ve Adana bölgesi hakkında bilgiler verilmektedir. İstanbul’da dikkati çeken öğeler toplumun değişimi ve Batılılaşma problemleri oluştururken Adana ve çevresinde mahalli konular, özellikle de iç güvenliğin sağlanması konularına ağırlık verildiği görülmektedir. Örneğin halkın Cuma namazına ilgisi gibi bir takım olaylar onda bölge ile hatta İstanbul dışındaki Osmanlı toplumu ile ilgili olumlu etkiler bıraktığı izlenimi uyandırmaktadır. İstanbul dışında geleneksel İslâm’ın nasıl yaşandığının küçük ama çarpıcı bir örneği burada görülmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı Devleti’nin en zor döneminde XIX. yüzyılda yaşamış bir devlet adamıdır. Dolayısıyla toplumdaki özellikle Tanzimat’tan sonra meydana gelen günümüzden bakıldığında yavaş, ancak o döneme göre hızlı diyebileceğimiz bir süreci eserinde yansıtmaktadır. Bu döneme mahsus birçok problemlerinin yanında belki de satır aralarında kalan XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunun değişim sürecini olayların akışı içinde, kaygılarını da ekleyerek aktarmaktadır. Paşa bu kaygılarının yanında artık eski döneme dönülemeyeceğinin de farkındadır (Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 10). Ancak Balkanlara seyahati sırasında modaya uygun bir araba ile İstanbul’a dönme isteği de onun bu süreçten kaçamayacağı bir gerçek olduğunun bilincinde hareket ederek hatta kendi tabiri ile modaya da -eleştirmesine rağmen- uyduğunu itiraf da ederek bu tarihi akışa direnerek de yeniliklere açık olduğunun somut örneğini vermiştir. Buradan anlaşıldığı gibi Ahmed Cevdet Paşa da dönemini hem eleştirmiş hem de o dönemin imkânlarından faydalanma yolunu tercih etmiştir.

A. Oğuz / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2012) 109-124
 A. Oğuz / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2012) 109-124

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı (Y. EE), 142/7.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Tercüme Odası, (HR. TO), Dosya No: 531, Gömlek No: 67.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. TO, Dosya No: 466, Gömlek No: 43.*
- Ahmed Cevdet Paşa Semineri, (27-28 Mayıs 1985), Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1986.*
- Ahmed Cevdet Paşa, (Yay. Cavid Baysun) *Tezakir*, 1-12, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'ruzât*, (Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- Ahmed Refik, *Onüçüncü Asır-ı Hicride İstanbul Hayatı (1786-1882)*, İstanbul 1988.
- Ahmet Cihan-İlyas Doğan, *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*, 3 F Yayınları, 2007, s. 38.
- Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları. İstanbul, 2006.
- Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)*, (Çeviren Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan diplomatının İstanbul anıları 1885-1887*, (Çeviren Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Dursun Yıldırım, "Sözel Tarih Belgesi: Sözel Tarih Metinleri (Kamanlı Mendoğ'un sözel tarihine bağlı sözel belge üzerine bir deneme)" *Türkbilig*, 2004/8: S.131-154.
- Ebül -Ulâ Mardin, *Ahmet Cevdet Paşa*, Mardin Valiliği Yayınları, 2. Baskı, Ağustos 2011.
- Fatma Bulut, *I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri*, (Danışman Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Feryal İrez, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1988.
- Halil İnalçık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", *Türkiye Günlüğü*, (Yaz), sayı 11, S.30-41.
- İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995.
- Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- M. Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Bilge Yayınları, İstanbul 2002.
- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.
- Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", *150. Yılında Tanzimat*, (Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1992, S. 139-210.

- Özge Samancı, “İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul ve Osmanlı Saray Mutfak Kültürü”, *Türk Mutfağı*,(Proje yürütücüsü ve Editörü Arif Bilgin-Özge Samancı), Kültür Bakanlığı, Ankara 2008, S. 199-217.
- Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, 2. Baskı.
- Ümit Meriç, *Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2002, 4. Baskı.
- Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*, Metis Yayınları, İstanbul 2010.
- William a. Havilan, *Kültürel Antropoloji*, kaknüs yayınları, İstanbul 2002.
- Yahya Bağçeci, *Sultan Abdülaziz'in Mısır Seyehati*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2003, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yusuf Halaçoğlu-M. Akif Aydın, “Cevdet Paşa”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 7, S. 443-450.
- Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Tanzimatta İçtimai Hayat”, *Tanzimat I*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1999, S. 619-659.
- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/catholicos>.